

Útitársa volt Madách Imrének

Hubay Miklós: *„Aztán mivégre az egész teremtés?”*

CSONGRÁDY BÉLA

Hubay Miklós 1983-ban kapott Madách-díjat Nógrád megyében. Együtt Belitzky János történésszel, Ránki György zeneszerzővel (vele és Vas Istvánnal a hatvanas évek elején közösen alkotta meg az első magyar musicalt, az *Egy szerelem három éjszakáját*), id. Szabó István szobrászművésszel (aki akkor, 1965 után másodszor részesült ebben az elismerésben) és Szabó József evangélikus püspökkel, Madách-kutatóval, gyűjtővel. A szokásosnál hosszabb és igencsak tekintélyes volt ez a névsor, amelyet az 1983-as dupla jubileum (Madách Imre születésének 150. és *Az ember tragédiája* színházi bemutatásának 100. évfordulója) indokolt. Mindennek tudatában nehezen érthető, hogy az 1964-ben indult legújabb kori Madách-kultusz, illetve a díjalapítás után csaknem húsz évvel került a kiválasztottak közé az az ember, aki már addigi munkásságának jó részét is Madách életműve tanulmányozásának, gondolatai elemzésének szentelte, és egyike volt azoknak, akik a huszadik század második felében a legtöbbet tudták Madách Imréről és a *Tragédiáról*.

Ezt igazolja az „*Aztán mivégre az egész teremtés?*” című, *Jegyzetek az Úr és Madách Imre műveinek margójára* alcímű, 2010-ben megjelent kötete is, amely az 1911. május 7-én, 93 éves korában elhunyt Hubay Miklós utolsó, még életében megjelent könyve volt. Érdekes, hogy bár elsősorban drámaíró, műfordító volt, a csaknem negyven önálló könyvet felmutató, hét évtizedes pályaképét mégis két tanulmánykötet foglalja keretbe. Az első (az 1941-ben

napvilágot látott *Nemzeti színjátszás, drámai magyarság*) is ebbe a műfajba sorolható. Ennek apropóján közölte a *Palócföld* 2012/1-es száma Madácsy Piroska értekezését, amely „Hubay üzeneteit” veszi számba. A szegedi irodalomtörténész dolgozatából is kiderül, hogy az 1918-ban Nagyváradon született Hubay Miklós a későbbiekben különböző okok miatt Debrecenben, Budapesten, Genfben, Firenzében élt: tanult, dolgozott, tanított, miközben folyamatosan írt. Olaszországból másfél évtized után a rendszerváltás előtt tért vissza. Hozzá kell tennünk, hogy firenzei munkálkodása idején is volt kapcsolata a hazai irodalmi, a színházi közélettel. 1981-től öt éven át a Magyar Írószövetség elnöki tisztségét töltötte be, és a bevezető sorokban már említett 1983-as jubileum kapcsán az ő kezdeményezésére lett szeptember 21. (*Az ember tragédiája* 1883-as premierjének dátuma tiszteletére) a magyar dráma napja. Madácsy Piroska szerint Hubay Miklós „... mindig Európa felé tekint, vonzó számára a világ. De amíg úton van, mindig hazájára gondol... Szenvedélye a magyar dráma ügye, mert vitatja azt a közkeletű vélekedést, hogy nálunk a dráma másodrendű műfaj, és mi lírai nemzet vagyunk. Vagy ha az vagyunk, tegyük érte, hogy a XX. században végre az európai rangsorban a helyére kerüljön a magyar dráma... Tudja, hogy a drámának történelmi feladata van, – az eszmék színházának üzenete, a drámaíró felelőssége vitathatatlan. Madách-elemzései végigkísérik egész pályáját, sarokpontjai és kérdésfelvetései Hubay Miklós írói érdeklődését is fémjelzik...” Ezt igazolják saját szavai is, amivel jelen recenzió tárgyát képező könyvét befejezte: „Egy hosszúra sikeredett élet során útítársam volt Madách. Ennek megmaradt (fennmaradt) emlékeiből – ám az emlékeknek is inkább csak foszlányaiból – rostáltam össze e jegyzetsorozat anyagát.”

Az első e kötetben egy régi előhang – a Kortárs 1979. novemberi számából – értelemszerűen az út elejére tekint vissza: „Mikor lett rögeszmém, hogy én értem – hogy én értem igazán – Madáchot? (Félig? Negyedig? Vagy csak egytizedig?) Igazából csak azóta, amióta fülem van arra a csendre (arra a Nógrád vármegyei és Bach-korszakbeli nagy elnémulásra), amelyik a készülő Tragédiát és tizenhárom hónapon át hozzáláncolt íróját körülvette... A józan ész szerint ez a mű, ilyen alsósztrégovai körülmények között, abszolút lehetetlen. Vagy éppen csakis így, ilyen körülmények közt volt lehetséges? Csakis abban a (ebben a) kozmikus csendben?”

S ebben a némaságban, a sztrégovai ház egy pillanatra a világegyetem középpontjaként, kristálypontjaként funkcionáló dolgozószobájában, „Oroszlánbarlangjában” érlelte „Egy nógrádi nemes úr”, „A vidéki szerző” a magasra törő szellem drámáját, amely előtt – ahogy Hubay joggal véli – Arany János leborult. Sokat gondolkodhatott Madách, hogy mi legyen a *Tragédia* első szava, mondata, mi legyen a „méltó intonálás” „A Teremtéshez”. S lőn: „Dicsőséget a magasban Istenünknek”, amely talán az egyetlen idézet *Az ember*

tragédiájában. Bár a „Teremtőnek esztétikai örömet szerzett a befejezett Nagy Mű számbavétele”, abban Hubay Miklós szerint nem volt igaza, hogy a Mű befejeztetett: „Nem. Nincs befejezve. Isten itt tévedett. A dráma a továbbiakban arról szól majd, hogy valami hiba van a gépezetben. Újra meg újra felforrósodik, begerjed... Lucifer felléptével belesikordul a harmóniába a tagadás ősi szelleme... Madáchnál sohasem szól bele a történelembe az Isten, ám Ádámot minden újabb társadalmi rend ígérete felé az elveszett Paradicsom emléke, az Istenközelség, az »Ádám, hol vagy?« visszhangja hajtja.” Hubay sorra veszi a „világtörténelmi variációkat”, alaposan elemzi a történelemtől való álmot, látomást is. Akár a XXI. század elejének aktuális gondjai, bajai felől nézve is figyelemreméltó megállapítása, hogy „Madách Imre oly hitvallóan szabadelvű volt, hogy szabadon bírálta a szabadelvű világ minden kinövését.” Ádám elundorodva a piacgazdaságban szerzett tapasztalatoktól, így fakad ki: „Ismét csalódtam, azt hívém, elég / Ledönteni a múltnak rémeit, / S szabad versenyt szerezni az erőknek. / Kilöktem a gépből egy főcsavart, / Mely összetartá, a kegyeletet...” Talán nem nagy hiba a kegyelet fogalomkörét az erkölcs, az etika irányába is kitéríteni...

Mint közismert, Madách a *Tragédiában* nem fejezte be az emberiség történetét ott, ahol számára a XIX. század derekán véget ért. Az *Át az idő falain* című dolgozatban a falanszter-, az úrutazás- és eszkimó-színek üzenetének vizsgálata során Hubay Miklós arra a következtetésre jut, hogy „a kiűzetés a lángpallossal csak a kezdet volt. Azóta tart.” Ez a kijelentés teljes szinkronban van a könyv következő fejezeteiben kifejtett gondolatokkal, amelyek lényegét súlyos tartalmú „látletben” summázza a szerző: „Az a botrány, amit még Madách kortársai sem tudhattak: a XX. század botránya, s talán a XXI. századé is. S ez az, hogy a Teremtésből Világvégét csinálhat az egyik teremtménye: az ember.”

A *Vége a komédiának* című fejezetet az is izgalmassá teszi, hogy ebben kaptak helyet a *Firenzében egy magyar professzor Madáchról* sorozat reflexiói, amelyek értelemszerűen szorosan kapcsolódnak össze Hubay Miklós személyes élményeivel. Ugyancsak kuriózumnak számít a kötet végi *Bál után* című jelenet, amely egyfelvonásos malíciózus variáció az eszkimó-szín, a világvége-szituáció témájára, ott folytatván az elmélkedést, ahol Madách abbahagyta. A szerző otthonosan mozog a számára alkotóként nem ismeretlen terepen, minthogy – mint fentebb szó esett róla – jegyzett, de talán nem érdemei szerint elismert drámaírónak is számít. Előszavában, mintegy kommentárjában megjegyzi: „Az utolsó földi emberpárnak ez a kétszemélyes idillje figyelmeztetőnek készült. Az eszkaláció a pusztulást a mindennapiság, a megszokottság színeiben lopja közelünkbe. Ez az idill figyelmeztetni akar, nehogy későn vegyük észre: csak egyetlen emberiség volt.”

E néhány sor éppúgy, mint a kötet egésze Hubay Miklós filozófiai mélységű, egyetemes igényű bölcselkedését példázza. S ehhez – csakúgy mint az általa nagyon tisztelt Madách Imrénél – hatalmas műveltséganyag, átfogó világlátás igénye társult. „Aztán mivégre az egész teremtés?” – kérdezte Lucifer a *Tragédia* I. színében, és nem véletlen, hogy kétkedő, töprengő gondolatot, és egyáltalán, kérdő mondatot választott Hubay Miklós könyve címéül. Hiszen Ő is, Madách műveit vizsgálva, a kérdés jogával élt mindenekfelett, mint ahogyan ezt tette maga Madách Imre is, szinte minden írásában, leginkább főművében. Csak egyet lehet érteni Borbély András irodalomtörténésszel, aki a könyv hátsó borítóján fogalmazta meg a következőket: „Hubay Miklósnak *Az ember tragédiája* témájára évtizedek alatt összegyűjtött jegyzetei páratlanul eredeti és megrázó interpretációt adnak magáról a madáchi műről és annak jelenkori aktualitásairól, a XXI. században is feltétlenül érvényes „eszkatalogikus” látomásáról...”

(Napkút Kiadó, Budapest, 2010)

